

* ग्रामपंचायत नियम व नियमावली *

महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ (कलम ५) नुसार, ग्रामपंचायत ही स्थानिक स्वराज्य संस्था असून, ती गावाच्या प्रशासनासाठी जबाबदार असते. लोकसंख्येनुसार ७ ते १७ सदस्य (५०% महिला आरक्षण) ५ वर्षांसाठी थेट निवडले जातात. ग्रामसभा, कर वसुली, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता ही ग्रामपंचायतीची प्रमुख कार्ये असून सरपंचाच्या नेतृत्वात ग्रामपंचायत अधिकारी काम पाहतात.

ग्रामपंचायत नियम व नियमावली (महत्वाचे मुद्दे):

- **स्थापना (कलम ५):** ६०० पेक्षा जास्त लोकसंख्या असल्यास स्वतंत्र ग्रामपंचायत, अन्यथा गट ग्रामपंचायत स्थापन केली जाते.
 - **सदस्य संख्या (लोकसंख्येनुसार):**
 - ६०० ते १५००: ७ सदस्य
 - १५०१ ते ३०००: ९ सदस्य
 - ३००१ ते ४५००: ११ सदस्य
 - ४५०१ ते ६०००: १३ सदस्य
 - ६००१ ते ७५००: १५ सदस्य
 - ७५०१ पेक्षा जास्त: १७ सदस्य
 - **निवडणूक व कार्यकाल:** निवडणूक राज्य निवडणूक आयोगामार्फत प्रौढ गुप्त मतदान पद्धतीने होते. कार्यकाळ ५ वर्षांचा असतो.
 - **आरक्षण:** महिलांसाठी ५०% जागा राखीव आहेत, अनुसूचित जाती/जमातीसाठी लोकसंख्येच्या प्रमाणात आणि इतर मागासवर्ग (OBC) साठी २७% जागा (त्यात ५०% महिला) राखीव असतात.
 - **ग्रामसभा (वार्षिक सभा):** वर्षातून किमान ४ (आता ६) ग्रामसभा घेणे बंधनकारक आहे. यामध्ये गावच्या विकासाचे नियोजन, लाभार्थी निवड आणि अंदाजपत्रक मंजूर केले जाते.
 - **सदस्यांची पात्रता:** उमेदवार भारताचा नागरिक असावा, वय २१ वर्षे पूर्ण असावे आणि नाव गावच्या मतदान यादीत असावे.

□ **अपात्रता नियम:** दोनपेक्षा जास्त मुले असल्यास (काही अटींसह) सदस्यत्वासाठी अपात्र ठरण्याचे नियम आहेत.

□ **प्रमुख कामे (कलम ५३/५४):**

- कर व फी वसुली करणे.
- पाणीपुरवठा, स्वच्छता व दिवाबत्ती व्यवस्थापन.
- जन्म-मृत्यू आणि विवाह नोंदणी.
- सार्वजनिक मालमत्तेचे रक्षण आणि अतिक्रमणावर नियंत्रण.
 - **सरपंच व उपसरपंच:** सरपंच हे ग्रामपंचायतीचे प्रमुख असतात आणि उपसरपंच त्यांच्या अनुपस्थितीत कार्य पाहतात. जर सरपंचाने ग्रामसभा बोलावली नाही, तर मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO) कारवाई करू शकतात.
 - **ग्रामपंचायत अधिकारी :** ग्रामपंचायत अधिकारी हा ग्रामपंचायतीचा सचिव म्हणून काम करतो आणि दैनंदिन कामकाज व रेकॉर्ड सांभाळतो.